

Paisatges funeraris i diversitat a Anglaterra i a Gal·les: l'establiment d'una agenda

Introducció

El Regne Unit és un país diversificat ètnicament i religiosament, configurat pels lligams duradors establerts amb les comunitats que integren la Commonwealth i altres fluxos dinàmics de migració internacional, particularment dintre d'Europa. Els governs nacional i local, i altres proveïdors de serveis, exerceixen un paper important en el benestar dels grups minoritaris i els residents migrats que estan establerts en aquesta

societat multicultural. Per exemple, tenen un paper clau en la provisió d'habitatge protegit, educació, ocupació i equipaments d'oci. De la mateixa manera, moltes persones migrades i les seves generacions posteriors treballen en serveis del sector públic, com ara al Sistema Nacional de Salut (NHS, per les sigles en anglès), així com per a empreses privades.

Aquest document se centra en una dimensió poc debatuda però important de les experiències de persones migrades i minories a Anglaterra i a Gal·les: la prestació dels serveis de cementiri i crematori.¹ Aquests espais

1

Aquest document es basa en l'informe següent: Maddrell, A. *et al.* (2018). *Diversity-ready Cemeteries and Crematoria in England and Wales*. Universitat de Reading (Reading).

Aquest article se centra en una dimensió poc discutida, però important, de les experiències dels migrants i les minories a Anglaterra i Gal·les: els cementiris i crematoris de què disposen. Basat en una àmplia investigació amb comunitats locals i proveïdors de serveis en quatre ciutats casos d'estudi, aquest article explora les diverses necessitats funeràries culturals i religioses a Anglaterra i Gal·les, els reptes que hi estan associats i les formes en què tant les comunitats com els proveïdors de serveis (p. ex.: planificadors i directores funeraris) hi responen.

Destaquen vuit temes clau:

- i) l'oferta de cementiris;
- ii) l'oferta de crematoris;
- iii) l'oferta desigual per diferents grups migrants i minoritaris;
- iv) la diversitat en la diversitat;
- v) els canvis de patrons de repatriació;
- vi) el foment del diàleg;
- vii) la comprensió entre professionals i comunitats, i
- viii) la planificació dels cementiris com a espais de trobada.

Este artículo se centra en una dimensión poco discutida pero importante de las experiencias de los migrantes y las minorías en Inglaterra y Gales: los cementerios y crematorios de que disponen. Basándose en una amplia investigación con comunidades locales y proveedores de servicios en cuatro ciudades casos de estudio, este artículo explora las diversas necesidades funerarias culturales y religiosas en Inglaterra y Gales, los retos asociados a estas y las formas en que tanto las comunidades como los proveedores de servicios (p. ej.: planificadoras y directoras funerarias) responden a ellos.

Destacan ocho temas clave:

- i) la oferta de cementerios;
- ii) la oferta de crematorios;
- iii) la oferta desigual por diferentes grupos migrantes y minoritarios;
- iv) la diversidad en la diversidad;
- v) los cambios de patrones de repatriación;
- vi) el fomento del diálogo;
- vii) la comprensión entre profesionales y comunidades, y
- viii) la planificación de los cementerios como espacios de encuentro.

This paper focuses on a little discussed but important dimension of migrant and minority experiences in England and Wales: cemetery and crematoria provision. Based on extensive research with local communities and service providers in four case study towns, this paper explores the varied cultural and religious funerary needs in England and Wales, the associated challenges and the ways in which both communities and service providers (e.g. cemetery managers, town planners and funeral directors) respond to them.

It highlights seven key themes, namely:

- i) cemetery provision;
- ii) crematorium provision;
- iii) unequal provision across migrant and minority groups;
- iv) diversity within diversity;
- v) changing patterns of repatriation;
- vi) fostering dialogue;
- vii) understanding between professionals and communities; and
- viii) planning for cemeteries as spaces of encounter.

i serveis tan importants, inclosos els seus jardins del record, es presten i es gestionen principalment a través del govern local, juntament amb alguns proveïdors privats, inclosos els grups de fe (per exemple, l'Església d'Anglaterra/Gal·les) i serveis comercials. Els planificadors urbanístics també tenen un paper important a l'hora de fer la planificació prospectiva i la mediació en les negociacions sobre la ubicació dels serveis locals.

Al Regne Unit, més del 70% dels morts són incinerats, la resta són enterrats i un petit percentatge es repatria internacionalment (Cremation Society of Great Britain, 2018), un patró àmpliament reproduït a Anglaterra i Gal·les. Cada cop són més habituals les pràctiques funeràries i de record creades conjuntament pels familiars i amics dels difunts, els difunts, la comunitat en general i els professionals funeraris (Mathijssen, 2017). Per tant, a mesura que la societat és més diversa culturalment, també ho són els espais i les pràctiques funeràries i els requisits per organitzar-los. És important que l'enterrament, la incineració i els rituals associats siguin els "adequats" per oferir un tracte respectuós a la persona difunta i a les que passen el dol. Les restes mortals de familiars i amistats es consideren, en general, com quelcom "sagrat" i el lloc on s'enterren els morts, on se'ls recorda o on se n'escampen les cendres té una transcendència profunda per a moltes persones (Maddrell, 2016). Tot i això, cal observar que la prestació dels serveis de cementiri i crematori a Anglaterra i a Gal·les és força desigual, i la prestació que es dona als diversos grups ètnics-religiosos també pot ser desigual i inadequada.

Sobre la base d'una àmplia recerca amb comunitats locals i proveïdors de serveis en quatre ciutats que han servit d'exemple pràctic, aquest document analitza la diversitat de les necessitats funeràries culturals i religioses a Anglaterra i a Gal·les, els reptes que hi van associats, i com hi responen les comunitats i els proveïdors de serveis (per exemple, gestors de cementiris, planificadors urbanístics o directors de funeràries). Després d'exposar la teoria, els mètodes i els contextos de planificació tant anglès com gal·lès, aquest document destaca set temes clau: 1) prestació del servei de cemen-

Avril Maddrell

UNIVERSITAT DE READING

Professora de Geografia Social i Cultural a la Universitat de Reading. És geògrafa feminista, amb interessos de recerca en espais, paisatges i pràctiques de mort, dol i record; pelegrinatge i mobilitats sagrades; gènere i historiografia. És coeditora de *Social and Cultural*

Geography, i coeditora de *Deathscapes. Spaces for death, dying, mourning and remembrance* (Ashgate, 2010), *Memory, Mourning, Landscape* (Rodopi, 2010), *Sacred Mobilities* (Ashgate, 2015), i *Contemporary Encounters in Gender and Religion* (Palgrave 2017).

Yasminah Beebeejaun

ESCOLA UNIVERSITÀRIA DE LONDRES

Professora a la *Bartlett School of Planning* (Escola Universitària de Londres). És vicepresidenta de la *Urban Affairs Association*. Els seus interessos de recerca abasten la diversitat ètnica i racial en els debats de planificació, postcolonial i feminista, i el compromís i l'empoderament de la comunitat.

Katie Mcclymont

UNIVERSITAT OEST D'ANGLATERRA, BRISTOL

Professora d'Urbanisme a la Universitat Oest d'Anglaterra (Bristol). Els seus interessos de docència i recerca se centren en la teoria de la planificació, considerant qüestions sobre l'ètica i la presa de decisions en la política urbana. Entre els projectes recents s'inclouen treballs que exploren els cementiris en entorns multiculturalment urbans i els espais comunitaris de valors insospitats.

Danny McNally

UNIVERSITAT DE READING

Assistent de recerca postdoctoral en Geografia Humana (Universitat de Reading). És geògraf social i cultural, la seva recerca es centra en els problemes urbans contemporanis i la seva interacció amb idees de participació, diferència i diversitat, estudiant empíricament la planificació de ciutats i ciutats, i el sector cultural i cultural.

Brenda Mathijssen

UNIVERSITAT DE GRONINGA

Professora de Psicologia, Cultura i Religió a la Universitat de Groninga, Països Baixos. Ella investiga les diverses maneres en què la gent dóna sentit a la mort i té un interès particular en els rols del ritual i la creença en els processos de creació de significats. A més, en el seu treball incorpora l'element de la diversitat ètnica religiosa, la salut i el benestar.

Sufyan Abid Dogra

UNIVERSITAT DE SUSSEX

Format en antropologia a la Universitat de Sussex. Investigador interessat a explorar com la pràctica de l'islam al Regne Unit està sent modelada per xarxes transnacionals de musulmans reformistes. Actualment, està explorant el paper de les configuracions religioses islàmiques al Regne Unit en l'abordatge de l'obesitat infantil.

Paraules clau: Cementiris, crematoris, minories, migracions, diversitat cultural i religiosa

Palabras clave: Cementerios, crematorios, minorías, migraciones, diversidad cultural y religiosa

Keywords: Cemeteries, crematoria, minorities, migrations, cultural and religious diversity

tiri; II) prestació del servei de crematori; III) prestació desigual entre els grups de migrants i minories; IV) la diversitat dins la diversitat; V) canvis en els patrons de repatriació; VI) foment del diàleg; VII) entesa entre professionals i comunitats, i VIII) planificació dels cementiris com a espais de trobada.

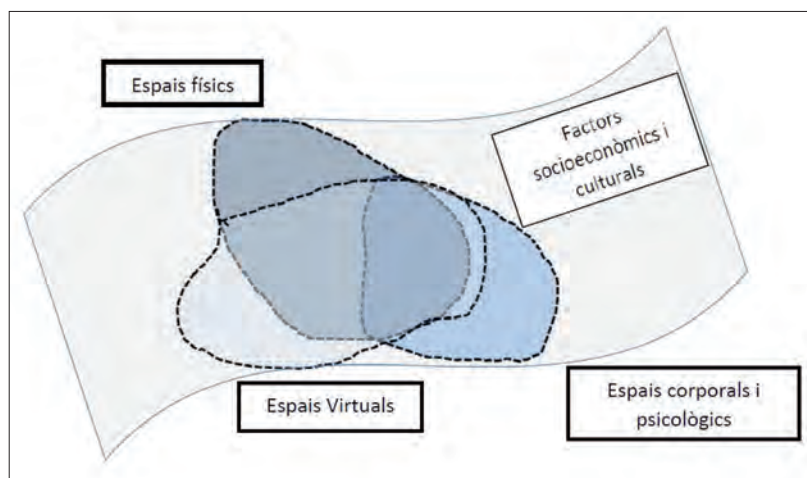
Amb això, el document demostra que disposar d'uns cementiris, crematoris i espais per al record preparats per a la diversitat és un aspecte necessari, tot i que actualment descuidat, d'una societat multicultural inclusiva i ben integrada (apartat 6). Hi ha la necessitat de comprendre no només les pràctiques culturals i religioses diverses sinó també la “diversitat dins la diversitat” (per exemple, les diferències confessionals i regionals) i com en totes intervenen les circumstàncies locals i personals. Abordar aquesta qüestió contribuirà a afavorir el benestar social i a una cultura cívica més inclusiva.

El mapa del dolor

Morir, la mort, l'enterrament, la incineració, la pèrdua, el dol i el record creen patrons espacials superposats en l'espai físic, el cos i els escenaris virtuals, que al seu torn poden reflectir i crear unes relacions fixes i dinàmiques potents amb espais i llocs concrets (Maddrell, 2016). Així, els llocs que tenen o adquireixen sentit en relació amb els morts poden actuar com a catalitzadors i evocar records, solitud o consol, o bé una combinació imprevisible de tots tres. Aquí s'hi inclou el cos, ja que qui pateix la pèrdua pot portar el dol *per dins*, i aquest dol pot aflorar com a resposta a uns llocs concrets en moments particulars i generar “mapes” emocionals i afectius individuals i col·lectius que poden servir d'ajuda de navegació i mapa de ruta a qui conviu amb la pèrdua (Maddrell, 2013, 2016). Morir, la mort i el dol produeixen geografies emocionals i afectives noves i canviants, en les quals els objectes materials, els llocs i les comunitats poden generar una transcendència nova i més intensa per a les persones i els grups.

A la figura 1, el marc del “mapa del dolor” posa de relleu com es viuen i com s'esque-

Figura 1

Mapa del dolor: un marc conceptual per entendre les espacialitats de la mort, del fet de morir, del dol i del record (Maddrell, 2016: 181)

pèrdua i el record en relació amb I) els espais materials físics, inclosos els àmbits públic i privat i artefactes de la vida quotidiana; II) els espais psicològics-encarnats del cos i ment interdependent i coproductor, i III) els espais virtuals de la tecnologia digital; les creences religioses i espirituals, i la comunitat no basada en el lloc. Aquests mapes poden proporcionar informació sobre les geografies de llocs emocionalment “segurs” i “insegurs” en una zona determinada (Maddrell, 2016: 166), inclosos els llocs on els moribunds o els familiars i amics dels difunts troben confort i consol, és a dir, el que es podria denominar de forma àmplia *entorns terapèutics* (vegeu Bell *et al.*, 2018). Inevitablement, aquestes mapes de dolor i consol són dinàmics.

La figura 1 també posa de relleu que l'experiència de morir i el dol queden determinats per factors socioeconòmics i culturals, com ara la riquesa, l'ètnia, el sexe, la religió i la família (Maddrell, 2011, 2016). Segons el cens de l'any 2011, un 13% de la població d'Anglaterra i Gal·les (7,5 milions de persones) és nascuda a l'estranger (i la majoria es va identificar com a persona blanca), mentre que un 14% de la població s'identifica com a no blanca (ONS, 2012). L'augment de la migració internacional i els factors socioeconòmics i culturals influeixen en els requisits i les preferències actuals pel que fa a cementiris, crematoris i espais de record d'Anglaterra i Gal·les.

La importància de l'afecció que se sent per un lloc a l'hora d'establir uns “vincles continuats” amb els morts s'ha documentat en altres treballs, on s'assenyala l'ús de la llengua pròpia, símbols de la identitat local i l'elecció de materials específics en les pràctiques de record (per exemple, Maddrell, 2009, 2011, 2013). Aquesta recerca sobre morir, la mort i la commemoració ha començat per considerar les repercussions de la migració internacional i dels contextos de les societats multiculturals i dels llegats postcoloniais a Europa (Venhorst *et al.*, 2013; Hunter, 2016; Gunaratnam, 2013; Jassal, 2015) en hospitals, centres de cures pal·liatives, cementiris, rituals, etcètera, i s'hi ha afegit informació sobre com la mort i el record són conceptes profundament culturals i polítics (Stevenson *et al.*, 2016). El significat de *casa* pot ser complex per a les minories establertes i les persones migrades (Kaplan i Chacko, 2015). Dins les societats multiculturals, el que en termes generals es pot descriure com els espais i les pràctiques dels “paisatges funeraris” tenen un paper important a l'hora de facilitar o perjudicar aquest sentit de “ser a casa”. A Anglaterra i Gal·les, els cementiris municipals, com a llocs materials, simbòlics i performatius, són espais públics especialment importants de representació de la identitat i la memòria col·lectives, i s'enllacen amb discursos de patrimoni i de nació i amb la delimitació entre els “de dins” i els “de fora” (vegeu McClymont, 2018). Els cementiris municipals i els crematoris (per exemple, instal·lacions d'incineració amb jardins de record) són el punt d'interès del

debat posterior, que descriu els resultats clau de l'estudi *sobre paisatges funeraris i diversitat a Anglaterra i Gal·les* i que destaca l'agenda actual que han de dur a terme investigadors, planificadors urbanístics, responsables polítics, professionals del sector i comunitats.

Mètodes de recerca de l'estudi “Paisatges funeraris i diversitat”

S'ha dut a terme un extens treball de camp a quatre grans ciutats multiculturals d'Anglaterra i Gal·les: Huddersfield, Newport, Northampton i Swindon (2017-2018). Cada ciutat té un nombre similar d'habitants (entre 100.000 i 150.000, aproximadament), incloses poblacions ètnicament diverses, tal com indiquen les dades del cens (vegeu la taula 1 que hi ha a continuació), de diversos països d'origen o ascendències, grups religiosos, i amb comunitats de minories ètniques establertes de fa temps i grups de persones migrades recentment, incloses les procedents de la Unió Europea i més enllà—conegudes com a nacionals de països tercers. Aquestes ciutats es van escollir per oposició a les grans ciutats, on les comunitats multiculturals acostumen a estar molt més concentrades i els serveis relacionats amb les minories, molt més desenvolupats. Es van dur a terme entrevistes i grups d'estudi exhaustius amb proveïdors i usuaris de cementiris, crematoris i serveis funeraris, així com amb grups d'interès comunitari i de minories locals ja establerts. La figura 1 mostra la ubicació dels pobles objecte d'estudi i la taula 1 ofereix una visió general de les poblacions de persones migrades i minories que hi viuen.

Taula 1.

	NEWPORT	NORTHAMPTON	SWINDON	HUDDERSFIELD
Altres blancs	1,7%	6,5%	4,2%	2,9%
Pakistanesos	2,1%	4,2%	0,6%	9,9%
Indis	0,8%	2,5%	3,3%	4,9%
Altres grups significatius	1,2%	3,1%	1,6%	1,1%
	de Bangladesh	Negres/africans	Altres asiàtics	Negres/caribenys
	1,0%	1,5%		
	Negres/africans	Mestissos blancs / caribenys		

Descripció general de les poblacions de persones migrades i minories a les ciutats objecte d'estudi (ONS, 2016)

Context polític i urbanístic

Els serveis habituals acostumen a basar la seva oferta en les tradicions històriques de la població cristiana i secular “majoritària”. Si els gestors de cementiris i crematoris i els directors de les funeràries han de complir determinats requisits basats en la fe, com ara un enterrament en 24 hores, encara els consideren com a requisits fora de la pràctica entesa com a “normal”. Per exemple, mentre els directors d'empreses funeràries privades acostumen a proporcionar un servei de 24 hores al dia, els treballadors del sector públic, com ara metges de capçalera, forenses i funcionaris dels cementiris, solen treballar només de dilluns a divendres. En conseqüència, les persones migrades i les minories ja establertes que no poden garantir un enterrament puntual i adequat o una incineració dels seus éssers estimats, poden sentir que els cementiris i els crematoris són espais de diferència i exclusió, i això els provoca un sentiment de marginació i de disminució de la ciutadania plena (Maddrell, 2011; Stevenson *et al.*, 2016). Per tant, és necessari “incloure els exclosos” (Beebejaun, 2012) en els serveis de dol i estar atents a les noves diferències que apareixen dins els grups ètnics i religiosos i entre els grups mateixos.

Tant a Anglaterra com a Gal·les hi ha una manca de polítiques urbanístiques, per part dels governs local i nacional, pel que fa a cementiris i crematoris. En part, això es deriva de la limitació de la responsabilitat legal que tenen les autoritats locals quant a la prestació de serveis funeraris. El sistema de planificació urbanística local pot trobar espais per a nous cementiris o crematoris, o ampliar els existents, però, a diferència d'altres països europeus, no hi ha un requisit específic de proporcionar-los. Per tant, pot passar que les autoritats locals no hagin dissenyat o prioritzat una política concreta per fer front als canvis en les necessitats pel que fa a cementiris i crematoris. Estudis anteriors demostren que menys del 25% de les autoritats urbanístiques angleses esmenten un pla per a cementiris en el pla local, i els que ho fan normalment els inclouen en els

espais verds, espais patrimonials o llocs de biodiversitat (McClymont, 2016). En l'època d'austeritat posterior a la crisi del 2008, els pressuposts del govern local han rebut molta pressió i, com a resultat, en alguns casos s'han hagut de subcontractar o reduir els serveis d'assistència al dol (tant en cementiris com en crematoris) i les persones usuàries han hagut d'afrontar l'increment dels costos. Els proveïdors privats també s'estan diversificant i inclouen crematoris i espais d'enterrament naturals o “verds”.

Temes clau

Prestació del servei de cementiri

Segons la nostra recerca, la prestació del servei de cementiri, tant en general com per als grups de migrants i minories en particular, varia considerablement entre les diverses localitats d'Anglaterra i de Gal·les. En algunes, per exemple, es pot celebrar un enterrament el mateix dia de la mort, així com celebrar-ne durant el cap de setmana. Això és important per a les comunitats locals musulmana i jueva, que han d'enterrar els seus familiars tan aviat com sigui possible després de la mort, però suposa tot un desafiament per al sistema de cementiris, configurat al voltant de la setmana laboral de dilluns a divendres. Tot i que hi ha disponibles serveis que atenen tots els dies de la setmana en algunes ciutats més grans, els pobles es queden enrere, per a frustració dels qui hi viuen.

Aquí encara no han arribat les instal·lacions, a diferència de les grans ciutats com Leicester o Birmingham. Allà poden enterrar els morts en qualsevol moment, perquè poden fer primer l'enterrament i després la paperassa. Aquest és el tipus de prestació que volem. A l'Islam, quan algú mor, hem de fer l'enterrament ben aviat perquè no és bo mantenir el cos. (Home, origen africà oriental, musulmà, Northampton)

Les dificultats per organitzar els enterraments el mateix dia de la mort o durant els caps de setmana sovint es deuen a mesures d'austeritat que redueixen la disponibilitat

del personal del registre i del cementiri els caps de setmana.

Rebem una trucada el dilluns al matí: “Necessitem un funeral musulmà. Excavat i preparat per a la tarda”. I sovint podem dir: “D’acord, cap problema”. Però hi ha vegades que hem de dir que no. No hi ha més remei que dir que no. Amb el personal que tenim ens és impossible. Fa anys, podíem fer-ho perquè teníem molts homes. Ara no en tenim tants. (Director de cementiri, Newport)

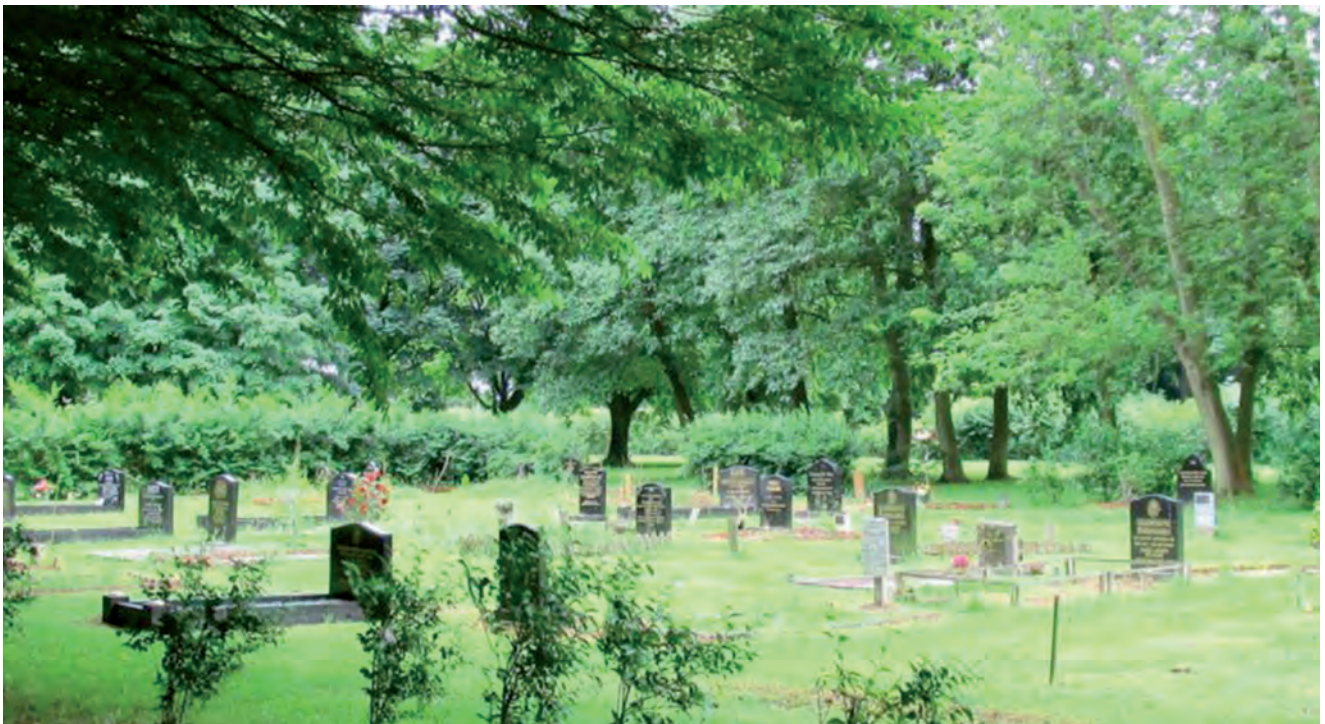
Una altra cosa que afecta els serveis dels cementiris locals és la manca d’espai. Tot i que l’espai d’enterrament és escàs en alguns cementiris, en general, la demanda disminueix. Però, d’altra banda, augmenta la demanda de certs grups de fe, especialment musulmans. També hem observat algunes necessitats específiques de les comunitats i diverses solucions creatives dels directors i el personal de les funeràries per resoldre-les. Per exemple, hi ha la possibilitat de reservar tot el cementiri per a un funeral llarg i amb un gran nombre d’assistents, com en un funeral de tipus caribeny, o un projecte de finançament col·lectiu per desenvolupar un mausoleu d’estil italià, basat en les necessitats de la comunitat catòlica italiana i el cementiri local.

Al cementiri, s’hi canta molt i hi ha molta gent. I això demana temps. S’homenatja la vida de la persona. Saps que pot durar 45 minuts. I he vist que llavors no apunten res més en el programa. I no s’hi veu ningú. (Home, cristià, Northampton)

Vam crear un projecte de finançament col·lectiu per construir un mausoleu i facilitar els enterraments sobre el sòl per a la nostra comunitat italiana. La comunitat va venir a presentar-se i vam designar un equip comunitari que va treballar estretament amb l’equip de cementiris. Vam fer un disseny intern del mausoleu que complís amb les seves especificacions: tot, fins i tot els maons que havíem de fer servir, les rajoles, les mides del mausoleu perquè hi cabessin els diversos tipus de feretres i taüts. I aleshores, com que era difícil obtenir els diners del producte capital, vam acordar amb la comunitat que pagaven un dipòsit, una part del cost final del que seria l’enterrament. I aleshores vam poder construir el mausoleu. (Home, director de cementiri, Kettering, prop de Northampton)

Finalment, l’accés i el transport són fonamentals per a les persones que visiten el cementiri o el crematori, tant per assistir a una cerimònia d’enterrament o d’incineració com per complir amb les obligacions

Àrea musulmana del cementiri Towcester Road, a Northampton (Midlands de l’Est, Anglaterra).
FONT: AUTORS

rituals o religioses, ocupar-se del sepulcre o recordar la persona difunta. Les persones que van participar en la recerca van destacar la importància de disposar de suficient espai per aparcar al cementiri, especialment quan assisteixen al funeral grups grans, així com la necessitat de tenir accés fàcil i regular en transport públic, imprescindible per a les persones que no tenen cotxe (generalment gent sense recursos o gent gran). A més, quan van al cementiri, els visitants se senten més segurs si hi ha personal de la funerària, una qüestió important per a les persones que ja se senten més vulnerables per la seva edat, ètnia o religió.

Quan vaig sola al cementiri, no m'hi quedo gaire, perquè de vegades no hi ha ningú. Fa por. Com que hi ha gent pels voltants, algú et pot atacar, perquè ara ja no hi ha ningú a l'oficina. (Dona, origen maurità, cristiana, Newport)

En resum, la nostra recerca demostra que l'espai del cementiri s'ha de planificar tenint en compte les tendències de la població de les diverses comunitats d'una àrea determinada, així com les necessitats religioses i culturals concretes de les comunitats locals.

Prestació del servei de crematori

Els crematoris del Regne Unit es fan servir per a la immensa majoria de funerals d'Anglaterra i Gal·les i els serveis que ofereixen tenen molta demanda i, per tant, molta pressió pel que fa a temps i espai. En algunes tradicions religioses és necessària la incineració de la persona morta i hi ha prescrites pràctiques rituals concretes. Per exemple, després de morir els hindús i els sikhs són incinerats, a excepció dels infants. La incineració ràpida és costum als països d'origen de molts d'ells i també pot ser desitjable al Regne Unit. A més, com en les incineracions de pira oberta, els membres més estimats i més propers poden iniciar o presenciar la càrrega del forn incinerador o, excepcionalment, tot el procés d'incineració.

Tant els directors dels crematoris com les persones usuàries van esmentar tant reptes com exemples de bones pràctiques a l'hora de servir (grans) grups de persones amb necessitats

diverses. Un dels reptes clau és la qüestió del temps. Les assignacions horàries per als serveis d'incineració solen ser de 30 minuts, però no satisfan les necessitats de grans grups o de rituals llargs, i el fet que els espais de temps siguin tan inamovibles pot crear la sensació d'un servei impersonal. Una sèrie de professionals i persones usuàries van declarar haver viscut la cerimònia de manera precipitada i van trobar “pertorbadora” i “desconcertant” la proximitat amb els familiars que assistien a funerals previs o posteriors.

Les hores per als crematoris són de 20 o de 40 minuts. [...] És una mica com si fos una horrible cinta transportadora. (Home, origen britànic, cristià, Swindon)

A més, aquests intervals de temps breus sovint no es corresponen amb els serveis fúnebres als quals assisteix un gran nombre de familiars. Els aspectes pràctics de compaginar l'aparcament, l'entrada i la sortida del crematori i la realització d'un servei adequat dins d'aquest període de temps tan ajustat poden ser difícils. Entre les solucions que s'han trobat, hi ha fer serveis els dissabtes o oferir proactivament uns espais de temps més amplis entre setmana, si ho permet la capacitat del local.

Aquest any, gràcies a les indicacions de les famílies i els directors funeraris (i, de fet, a l'augment de la competència), vam acabar per tenir capacitat suficient per ampliar el nostre servei fins a una hora. La gent se sent menys pressionada, els familiars i amics dels difunts poden entrar i sortir de la capella i nosaltres podem entrar a netejar-la. Hem aconseguit reduir totes les coses [negatives]... S'evita [barrejar] els familiars i amics dels difunts i, en general, fa que la gent senti que té més temps. (Home, origen britànic, director de crematori, Kettering)

Les cerimònies d'incineració actuals sovint es caracteritzen per ser pràctiques personalitzades, per exemple, amb la visualització de fotos personals, presentacions de PowerPoint, música i vídeos. La majoria de crematoris estan força equipats per satisfer aquestes demandes. Tanmateix, per als grups de migrants i minories, les eines d'àudio i

vídeo també es poden utilitzar per permetre als familiars i amics més llunyans, incloses les xarxes familiars internacionals, veure la cerimònia, participar-hi i fins i tot contribuir-hi. La instal·lació de càmeres web, pantalles i programes com Skype i la gravació de vídeo faciliten aquesta participació virtual.

No va obtenir el visat per assistir al funeral del seu pare [en persona], però va llegir en directe un poema per telèfon i va estar veient-ho per Skype. Estava allà en directe! I algú també va fer un discurs des del Pakistan, crec, així que va ser molt interactiu. (Dona, origen britànic i de Bangladesh, cristiana, participant de la reunió de grup, Newport)

Les cerimònies de record en línia també poden oferir una oportunitat per a les xarxes nacionals i internacionals de familiars, amics i companys, per compartir els seus records i donar el condol (Maddrell, 2012). A més de les pràctiques personalitzades, la música i els símbols religiosos i tradicionals tenen un paper important en molts serveis funeraris. Davant de l'opció de fer cerimònies religioses

sota els símbols fixes d'una altra religió, habitualment la creu cristiana, el fet de disposar d'uns símbols religiosos portàtils adequats va ser molt ben valorat per diversos grups.

Fa uns quants anys van instal·lar una cortina, perquè hi ha una creu a la capella. De manera que, si no vols la creu, la cobreixen.

I això està força bé. Perquè la gent que no segueix cap religió, no ho vol això. D'altres, sí. (Home, origen britànic, baha'í, Swindon)

Quan vam arribar al crematori aquell dia, ni tan sols havia pensat en res. Però tenien un CD amb l'Om Namah Shiva, i tocat per una orquestra. Va ser un arranjament molt maco. Tenien el símbol de l'Om hindú a l'entrada. I una de les coses més importants: tenen una estàtua del déu Shiva Murti, ben col·locada.

(Dona, origen indi, hindú, Northampton)

Pocs crematoris poden allotjar un grup gran d'assistents a un funeral, cosa que fa que calgui trobar un lloc per a la gent que no hi cap. Unes sales d'espera més grans i la retransmissió en pantalles grans poden permetre que un gran nombre d'assistents al

Capella funerària jueva al cementiri de St. Woolos a Newport (País de Gal·les). FONT: AUTORS

funeral presenciïn la cerimònia, encara que no càpiguen a la capella principal.

L'any 2013 vam reconstruir la capella més petita. Ara hi caben 135 persones i hi ha espai per a 50 persones més dempeus [a l'avantsala]; a més, tenim altaveus a l'exterior, per si se sobrepassa la capacitat, de manera que la gent també pugui escoltar la cerimònia. El que hem notat amb les cerimònies hindús que fem el cap de setmana és que es redueix l'estrès de la família. Saben que hi haurà prou lloc per aparcar per a tothom i també que no es creuaran amb ningú altre. (Home, origen britànic, director de crematori, Kettering)

Per contra, hi ha un petit nombre de persones migrades sense familiars locals que els organitzin i paguin els funerals. Els gestors dels crematoris van indicar que hi havia un nombre poc nombrós però creixent de serveis funeraris per a joves migrants de l'Europa oriental que havien arribat recentment per a una feina temporal i que sovint no tenien el suport de les xarxes familiars. Bàsicament, es tractava de joves de Polònia que havien mort sobtadament i que no tenien prou recursos per a un funeral (a Polònia, les despeses dels funerals es paguen amb els impostos i, per tant, no cal el finançament privat). Els polonesos són majoritàriament catòlics i prefereixen l'enterrament, però tant les restriccions econòmiques dels serveis funeraris públics com el fet que les mateixes famílies poloneses no poden pagar i organitzar la repatriació dels cossos n'ha propiciat la incineració, que permet que les cendres dels difunts s'enviïn a les famílies als seus països d'origen. Per negociar aquestes prestacions i disposicions, sovint calen els serveis d'un intèrpret que fa d'enllaç amb els familiars més propers d'altres països. Prestar un servei de cementiri o crematori no només implica gestionar l'espai i el temps sinó també tenir cura de les necessitats emocionals i espirituals i afavorir que les persones sentin que aquestes necessitats es comprenen, s'accepten i es satisfan. També inclou la valoració de la repercussió que la prestació d'aquest servei té sobre la situació social i financera dels familiars de la persona difunta. La recerca en les ciutats que han servit d'exemple ens ha suggerit

que no es donen les mateixes prestacions als diversos grups.

Desigualtat de la prestació dels serveis entre grups de migrants i minories

Diverses persones van valorar que les seves necessitats de tenir símbols religiosos o serveis de rentat per a la persona difunta no s'acabaven d'entendre. Per exemple, els hindús de Swindon no se sentien prou representats en l'àmbit religiós en conjunt, incloses les prestacions funeràries:

Vam haver d'assenyalar que hi ha una població de 12.000 hindús a tota la ciutat, i que aquestes són les necessitats. No va ser fàcil convèncer la gent i recordar-ho. Crec que potser ningú no entén les nostres demandes perquè som una minoria. (Home, origen indi, hindú, Swindon)

A més, els grups rebien diferents graus de prestació entre els cementiris locals:

Voliem fer una previsió perquè els bahà'is de Northampton fossin enterrats al cementiri. Es va poder aconseguir fàcilment, gràcies a la senyora que hi havia aleshores. Era molt receptiva. En realitat, crec que vam tenir molta sort. Perquè l'àrea del cementiri és força petita. No gaire lluny de la nostra zona està la zona xinesa, una de jueva i una d'islàmica. Però alguns tenen dificultats [per la manca d'espai d'enterrament]. Tenint en compte la mida de la ciutat, hem tingut molta sort. (Dona, origen britànic, bahà'i, Northampton)

De la mateixa manera, sovint no es preveu la prestació de rituals d'espargiment de cendres. Els hindús i els sikhs, per exemple, volen complir amb el mandat religiós segons el qual les cendres s'han d'espargir al Ganges o sobre aigua en moviment. Però sovint no es tenen en compte les seves necessitats.

Els vam dir: "Escolteu, vosaltres proporcioneu tots aquests cementiris i tot el que cal als cristians, als musulmans i qualsevol altre grup. Però què heu fet per als sikhs o els hindús?". Ja fa quatre anys que lluitem per això. Fins i tot m'he estat reunint amb el Govern gal·lès i estem mirant d'aconseguir una ubicació on puguem construir un lloc

per espargir les cendres. Perquè actualment has de llogar un vaixell. I això, per descomptat, suposa una despesa addicional. (Home, origen africà, sikh, Gal·les del Sud)

En els darrers anys han augmentat significativament les despeses d'enterrament a Anglaterra i a Gal·les. Això suposa una càrrega financera especial per a les persones la fe de les quals exigeix l'enterrament dels morts, com ara jueus, musulmans i cristians ortodoxos, i per als qui habitualment es recomana encaridament que ho facin, com els catòlics. Altres requisits religiosos poden comportar despeses addicionals, per exemple, en el cas de les tombes musulmanes, que es disposen de manera que ocupen parcel·les dobles o voreres especials que permeten una col·locació diferent del cos dins de la tomba d'acord amb les diverses pràctiques regionals. Aquestes despeses addicionals poden fer pujar el cost del funeral, especialment en casos en què ja és força elevat a causa de la norma cultural de celebrar un funeral a gran escala.

Com que pots necessitar un taüt diferent per posar el difunt/a de cantó i cal un espai d'enterrament doble, el preu puja considerablement. (Home, origen pakistanès, musulmà —xiïta—, Newport)

Si finalment els serveis han de poder reflectir de forma real i equitativa les necessitats de tota la comunitat local, aquests problemes s'han d'abordar d'una manera més directa, en comptes de mantenir la categoria de “forasters” per a persones d'origen migrant.

La diversitat dins la diversitat

Tal com demostren els exemples anteriors, no només hi ha variacions entre diversos grups ètnics o religiosos, sinó també diversitats significatives *dintre* de cada grup. Aquesta diversitat dins la diversitat és el resultat de les diferències en característiques com ara l'edat, la generació, el sexe, l'origen ètnic i el país de naixement o d'ascendència. Els proveïdors dels serveis han de veure la diversitat d'una manera més matisada per poder adaptar-se a les necessitats de les persones que viuen en una societat multicultural pel que fa als cementiris, els crematoris i el record dels difunts.

Entenc que, per a ells, tots som iguals. Ell és negre africà i jo soc negra africana. Però potser jo no tinc la cultura de Zimbabwe, perquè el meu pare és de Malawi. (Dona, origen malawià, cristiana, Northampton)

Per atendre les diverses necessitats funeràries, és útil tenir una visió general dels desitjos i les necessitats concrets de determinats grups. Alhora, és important no fer suposicions basades en compromisos previs fets amb altres habitants d'un país o religió, i estar atents a la gran varietat de necessitats funeràries que hi ha dins d'una mateixa comunitat. Pot haver-hi diferències pel que fa a les preferències entre dones i homes, i les generacions més joves poden tenir altres preferències o un coneixement diferent dels rituals en comparació amb les persones migrades més velles o amb les primeres generacions de migrants. De la mateixa manera, les tradicions canvien i s'adapten, i són sensibles a les influències culturals més enllà de la pròpia comunitat, i també inclouen un desafiament dels rols o els supòsits de gènere tradicionals.

Vam demanar al sacerdot si, com a dones, podríem [fer els discursos i presenciar la incineració]. I ens va dir: “De fet, [el difunt] no tenia fills mascles i ara no pot sortir a buscar-ne un, així doncs, no veig perquè no pot fer-ho una filla”. Però la nostra religió està molt masculinitzada, i algunes persones van dir que no ho havia de fer una dona. (Dona, origen indi-britànic, hindú, Northampton)

Pel que fa als grups de fe, és important tenir presents les diferències entre la religió prescrita, és a dir, les regles establertes en els texts religiosos o pels líders religiosos, i la religió viscuda, és a dir, com la practiquen les persones. No tothom segueix els mateixos mestres i prescripcions. Per exemple, els participants hindús van expressar punts de vista diferents sobre les pràctiques d'inhumació de les cendres: les generacions més velles preferien la repatriació de les cendres al Ganges, mentre que les dones i les generacions més joves estaven a favor d'espargir-les en un lloc proper a la seva llar actual i als fills, per exemple, en algun riu prop d'una mansió que la família visiti en les seves excursions o en un riu local.

Abans teníem el riu Ganges, com a aigua en moviment. Però jo vaig dir als meus fills: "Sabeu què? Espargiu-les al torrent que hi ha darrere de casa o al jardí. A mi ja m'està bé així. (Dona, origen indi, hindú, Northampton)

Alguns participants coneixien la consagració del riu Soar a Leicestershire² amb aigua del Ganges, que permetia espargir-hi les cendres, o la possibilitat de fer instal·lacions locals similars d'acord amb l'Agència del Medi Ambient (Maddrell, 2011).

Per als hindús i els sikhs, el nostre problema principal és espargir les cendres. Se suposa que hem de deixar les cendres en aigua en moviment, com ara un riu o un canal, però al Regne Unit no crec qui ha hagut cap lloc designat on puguis anar. (Home, sikh, Swindon)

La reunió amb l'Agència del Medi Ambient va ser molt, molt productiva. L'Agència del Medi Ambient va delimitar el lloc on el riu es troba i flueix cap al principal, i ens van dir: "Podeu anar a aquest punt i fer-hi els rituals", i això van fer. I, perquè ho sàpiga la resta de la comunitat local sikh, el que ha fet l'Agència del Medi Ambient és explicar-ho tot. (Dona, origen indi, sikh, Gal·les del Sud)

Sovint es considera que els funerals no eclesiàstics o "seculars", atribuïts normalment a la majoria de la població, són "personalitzats", mentre que els funerals de grups religiosos o de minories sovint es descriuen com a "tradicionals". Dins els grups religiosos, però, les pràctiques funeràries s'adapten més enllà de les prescripcions religioses i hi influeixen els desitjos personals, socials i culturals (Mat-hijssen, 2017). Les cerimònies d'incineració hindús o sikh, per exemple, de vegades inclouen música popular o fotografies personals, i algunes tombes musulmanes han estat decorades amb minucioses ofrenes florals per al "pare" o la "germana".

Els proveïdors de serveis que coneguin els diversos costums funeraris poden ajudar a les famílies dels difunts en els ritus funeraris segons les necessitats religioses i personals. Diverses persones enquestades van lloar una funerària, descrita com a "irlandesa", pels

seus coneixements i consells sensibles sobre diverses pràctiques religioses:

Els directores de la funerària van ser molt amables. En els nostres funerals se celebren determinades cerimònies. Nosaltres posem coses a la boca de la persona difunta i ells ho sabien. Així que ens deien: "Voleu que deixem la boca lleugerament oberta, perquè pugueu fer-ho?". Quan tu estàs passant per aquella situació, no hi penses, en aquestes coses. Però ells ho sabien i ens ho van poder recordar. Això va ser d'una gran ajuda. Estressant, però necessari. Aquestes petites coses realment ajuden. (Dona, origen indi, hindú, Northampton)

A més de les persones que només tenen vincles dispersos amb la tradició de la fe que han heretat, els qui no tenen cap lligam religiós també tenen desitjos i necessitats que s'han d'atendre. La secularització o els canvis no només es produeixen dins les comunitats cristianes, sinó també en altres grups de fe. Algunes persones migrades i minories estan canviant i reinventant les seves pràctiques funeràries i de record com a resposta al context legal i cultural d'Anglaterra i Gal·les. Aquí s'hi inclouen restriccions com les normatives de salut pública, i llibertats com la de recollir les cendres del crematori i espargir-les en llocs escollits. Això suscita la creativitat de les persones, les famílies, les comunitats i els proveïdors de serveis.

Canvis en els patrons de repatriació

Habitualment, qui practicava la repatriació des d'Anglaterra o Gal·les fins al país d'origen eren les persones migrades de primera generació procedents de l'Àsia Meridional cap a la fi del segle xx. Degut a l'augment dels llaços familiars dins mateix d'Anglaterra i Gal·les i al fet que les generacions posteriors viuen allà, els qui pertanyen a minories establertes escullen amb més freqüència enterrar, inhumar o espargir les cendres localment, en lloc d'enterrar el cos o portar les cendres al país d'origen o d'ascendència. Els debats teològics sobre la repatriació internacional i les despeses i els aspectes pràctics del transport de la persona difunta al país d'origen o d'ascendència també influeixen en el fet de disposar de les restes localment. Hi ha, però, casos de repatriació regional dins mateix d'Anglaterra

2

Consulteu les instal·lacions per a l'espargiment de cendres a Leicester: <https://scattering-ashes.co.uk/boats-scattering-ashes/soar-leicester/>.

i a Gal·les: per exemple, una comissió d'enterrament musulmana va recollir la persona difunta de Londres per enterrar-la prop de la seva família a Northampton.

Crec que hi ha hagut un canvi cultural i que les persones [...] ja no envien els cossos a Pakistan. I el que diuen és: "No, volem que els nostres éssers estimats estiguin enterrats aquí". I això ha suposat una gran diferència [per als nostres enterraments]. (Home, origen britànic, musulmà, Huddersfield)

En aquest país hi ha persones hindús de tres generacions. Així doncs, la gent que es va instal·lar i que va créixer aquí, òbviament no la repatriaran a l'Índia. Però la primera o la segona generació, segurament voldrien fer-ho. (Home, origen indi, hindú, Swindon)

Mentre que l'enterrament i la incineració locals augmenten en relació amb la repatriació, hi ha diferències entre grups i dins dels grups mateixos. Els que tenen vincles a l'estranger, incloent-hi terres i família propera, poden preferir la repatriació. També les persones migrades acabades d'arribar,

especialment les que es consideren a si mateixes com a migrants temporals, poden optar per l'enterrament o per enviar les cendres al país d'origen. Això, per exemple, es posa de manifest entre les persones migrades més recentment procedents d'Europa. Mentre que els migrants catòlics de l'Europa de l'Est i de l'Europa meridional tradicionalment enterren els difunts, el nostre estudi demostra que molts opten per incinerar-los perquè això facilita el transport de les restes incinerades al país d'origen:

En conec més d'un de qui han repatriat les cendres, el més recent, un altre amic de Londres. No tenia familiars al Regne Unit, i el seu parent més proper, la seva neboda, encara viu a Lituània. (Dona, origen lituà, cristiana, Newport)

Autoajuda i foment del diàleg, i entesa entre professionals del sector i comunitats

Alguns grups de fe financen els seus funerals mitjançant iniciatives de cooperació, com la coordinació entre els hindús i els sikhs amb l'Agència del Medi Ambient per oferir punts d'espargiment de cendres en rius designats

Tombes musulmanes al cementiri de Leeds (Yorkshire i Humber, Anglaterra).

FONT: AUTORS

o els plans d'enterrament organitzats per les comunitats musulmanes o jueves. Els plans d'enterrament sovint es paguen mitjançant una quota anual que cobreix tots els membres de la llar. En el moment de la mort, les cooperatives d'enterrament es posen en contacte amb la família i coordinen totes les necessitats i requisits del funeral.

Generar un context d'entesa i respecte mutus dins les comunitats i entre les comunitats i els proveïdors de serveis millora les experiències i la prestació dels serveis relacionats amb la mort per a ambdues parts. Tot i que molts professionals han ofert un suport efectiu a les persones, les famílies i les comunitats que passen el dol i a les seves diverses necessitats, l'entesa i les prestacions va ser desiguals i variaven segons el proveïdor del cementiri o crematori i els directors de les funeràries. S'ha constatat una consciència generalitzada de les necessitats bàsiques dels grups minoritaris clau: els gestors de cementiris, per exemple, tenien molts coneixements sobre les necessitats de sepultura en el món musulmà i sovint s'elogiava els directors de les funeràries per oferir serveis a mida. Això no obstant, també s'ha exposat, en alguns casos, una manca de comprensió i de voluntat a l'hora de complir amb algunes tradicions concretes de persones migrades i minories. Diversos professionals havien considerat que les motivacions d'alguns dels desitjos no estaven del tot clares o que eren innecessaris. En conseqüència, els familiars dels difunts consideraven que es mal interpretaven o es marginaven les seves necessitats culturals:

Entenc que hi ha moltes cultures i tradicions, i que de vegades cal conformar-se. Però també és la nostra responsabilitat fer conèixer a la gent la nostra cultura [i] la manera com vivim, perquè puguin entendre'ns. I alguns serveis funeraris no s'adiuen a la comunitat de l'Àfrica negra. Per exemple, quan plorem, podem fer-ho d'una manera realment "històrica". I probablement no ho entenguim, això. O, imaginant que hi porto el tambor... Els agafa un atac. Són coses que no entendrien. (Dona, origen malawià, cristiana, Northampton)

També és important que les comunitats estiguin informades sobre els sistemes funeraris de Gran Bretanya i que entenguin com funcionen. Tenir més coneixements pràctics (com ara saber quan trucar al metge o a la funerària; quan et demanaran l'autòpsia o l'informe del forense; on i com registrar la mort, i la normativa pública en matèria de salut quan es té la persona difunta a casa) redueix l'estrès per als familiars en un moment que ja és prou difícil.

Hi ha d'haver alguna cosa, una mena de programa "pas a pas", per saber què fer. Ni tan sols cal que sigui necessàriament per a hindús. Només una informació accessible perquè, si algú mor, se sàpiga on anar. Jo ho vaig buscar una mica per Google, però no hi ha ni una pàgina on vegis: "Demanes el certificat de defunció al doctor, el portes al registre i després et poses en contacte amb la funerària". Estava perduda, amb aquest paper del metge i sense saber què fer-ne. (Dona, origen indi-britànic, hindú, Northampton)

Probablement, les persones migrades no són conscients que s'espera que les famílies paguin el funeral, l'enterrament o la incineració. Tampoc no ho són del fet que les autoritats locals tenen el requisit legal de proporcionar un enterrament bàsic a les persones que no tenen cap prestació, dintre de les seves responsabilitats en matèria de "salut mediambiental". La traducció literal i cultural pot ser una ajuda en aquest procés. Quan les autoritats i els serveis locals proporcionen informació sobre procediments judicials i pràctiques religioses, aquests processos es beneficien de la traducció a les llengües de les persones migrades i les minories més importants. De la mateixa manera, a les reunions de grup es va destacar el paper fonamental que poden tenir les comunitats a l'hora d'explicar als proveïdors de serveis el significat i la transcendència de les pràctiques religioses i culturals.

Doncs, per al primer enterrament que s'havia de fer allà, vaig trucar a l'ajuntament i vaig dir: "Hi haurà un funeral baha'i". I van estar molt contents de saber-ho [...]. És un descans saber que algú estava al corrent del

que anava a passar. (Dona, origen britànic, baha'í, Northampton)

A més, els membres de confiança d'una comunitat, familiaritzats amb el sistema i capaços de parlar amb els funcionaris en anglès, poden exercir un paper important com a mediadors per a les famílies.

Un dels membres de la nostra comunitat va morir en un accident i jo vaig participar molt en la repatriació del cos a l'Índia. Vaig crear un equip de treball que estava en contacte amb la policia, els hospitals, el servei de cementiri, l'alta comissió de l'Índia, la companyia aèria, tothom. El Departament de Policia també té un agent d'enllaç per a les comunitats. I diria que només entre l'1% i el 5% d'aquests agents d'enllaç a tot el país coneixen totes les religions, així que la policia va estar molt contenta que haguéssim creat un equip de treball i fóssim la font de contacte. (Home, ascendència índia, hindú, Swindon)

Fomentar la col·laboració entre els professionals del sector i les comunitats millora l'entesa mútua entre els proveïdors de serveis i les comunitats en relació amb les seves necessitats específiques; identifica els actors clau d'ambdues parts; informa els processos de planificació, i ajuda a dissenyar conjuntament espais per a cementiris i crematoris que atenguin la diversitat. Els membres de la comunitat general han agraït algunes iniciatives locals per satisfer les necessitats de les persones migrades i les minories com ara la possibilitat de presenciar l'entrada al cremador, l'ús de símbols religiosos portàtils, la retransmissió en pantalla en sales annexes per a grans funerals, i l'ús de càmeres web per facilitar-hi l'assistència o la participació virtual.

Planificació dels cementiris com a espais de trobada

Els cementiris i els jardins dels crematoris són llocs públics amb funcions diferents que ofereixen usos diversos en espais urbans. L'ús principal és acollir les restes de persones difuntes i la celebració de rituals personals o religiosos, inclosa la col·locació d'objectes rituals o records, com ara rosaris, espelmes o

flors. En aquest sentit, tenen una importància enorme per a les persones, les famílies i les comunitats, perquè reben les preuades restes dels seus éssers estimats, estan "consagrats a la memòria de" les persones difuntes i són espais de gran transcendència religiosa per a molta gent; també són el lloc on molta d'aquesta gent continua parlant amb les persones difuntes, expressant-los el seu afecte ininterromput i tenint-ne cura (Francis *et al.*, 2005; Maddrell, 2016). En aquest sentit, els cementiris poden ser entesos com a espais importants de consol (Price *et al.*, 2018).

Alhora, els cementiris també formen part de la infraestructura verda de pobles i ciutats, i acostumen a ser espais d'esbarjo i oci, a més de repercutir en la identitat cívica i l'afecte pels espais locals (McClymont, 2016). I és per això que es pot considerar que tenen funcions potencialment contraposades. A més, també es consideren mons socials que tenen les seves pròpies comunitats canviants (Francis *et al.*, 2005), ja que són llocs de trobada i d'interacció on diversos tipus de persones es troben tant presencialment com a través de les tombes i dels objectes de record.

M'he trobat amb gent quan hi he anat. Sempre m'he topat amb algú que tot just venia de fer una visita al seu pare o a algú altre. Molt sovint, algú que conec. (Home, origen britànic-pakistanès, musulmà, Huddersfield)

Dit d'una altra manera, els cementiris i els crematoris són indrets que transcendeixen les seves funcions pràctiques i simbòliques, però els significats i usos diversos que tenen poden provocar friccions. Malgrat tota aquesta complexitat, habitualment no reben cap atenció en les planificacions dels governs locals. Cal que en les planificacions futures es tinguin en compte els aspectes funcionals, simbòlics, socials i d'oci dels espais de cementiri dins una societat multicultural diversa, incloses la comoditat i la seguretat dels visitants i la mediació per a les necessitats i interessos diversos de les persones usuàries. Per exemple, el potencial social d'un cementiri es podria reforçar amb serveis com ara una cafeteria, un punt d'informació o una

botiga de flors, que també farien augmentar el personal de l'espai.

Sovint hi ha gent que ve de molt lluny. A Londres hi ha una botiga de flors i una cafeteria. Crec que això està bé, perquè a vegades hi vas i arribes 45 minuts abans i és agradable poder-hi anar i fer un cafè, en lloc d'asseure't a en un local Tesco. (Dona, origen indi, hindú, Northampton)

Conclusió

Com a conclusió, aquest estudi demostra que, tot i que el fet de comprendre les necessitats en matèria de cementiris, crematoris i serveis funeraris de les diverses comunitats d'Anglaterra i Gal·les, encara queda molt per fer. Tant els proveïdors de serveis com les comunitats de persones migrades i de minories han expressat exemples de bones pràctiques, però afavorir un diàleg continuat i comprendre les necessitats i les limitacions locals és fonamental per millorar els serveis actuals per a les persones que passen el dol i per planificar unes instal·lacions i serveis futurs més preparats per a la diversitat. L'estudi també ressalta les discrepàncies entre la "disponibilitat" més desenvolupada pel que fa a la diversitat dels cementiris/crematoris de les grans ciutats amb poblacions minoritàries importants, i les ciutats analitzades en aquest estudi, tot i tenir una proporció similar de població minoritària. Aquestes discrepàncies poden perpetuar o, fins i tot, crear un sentiment de marginació postcolonial per a les persones que passen el dol i també de part de la persona difunta. La confluència de pràctiques diverses en cementiris i altres espais similars, com ara rituals religiosos poc coneguts i activitats de lleure seculars, pot fomentar malentesos entre les persones i les comunitats que comparteixen l'espai, i fer minvar el sentiment de ciutadania i de pertinença de totes dues parts. Dins una societat multicultural, aquests factors combinats converteixen els cementiris i els crematoris preparats per a la diversitat en una prioritat per a polítics, planificadors urbanístics, proveïdors i comunitats, tant les comunitats majoritàries com les minoritàries. S'espera que aquest estudi ofereixi una agenda per a pràctiques futures i nous estudis.

L'agenda vers uns cementiris i crematoris que estiguin preparats per a la diversitat exigeix que es creïn polítiques avançades i una planificació urbana i rural formal basada en la població i en les tendències culturals. Les oportunitats perquè els governs locals treballin més enllà de les fronteres per proporcionar conjuntament cementiris preparats per a la diversitat hi són. Tot i que algunes comunitats minoritàries han treballat col·lectivament per resoldre les seves necessitats (com ara les cooperatives funeràries), aquest estudi també ha fet evident que els proveïdors de serveis i les comunitats han treballat conjuntament per satisfer les necessitats pràctiques i religioses pel que fa als cementiris i als enterraments dels grups de persones migrades i minories: per exemple, mecanismes per facilitar l'enterrament en el mateix dia de la mort i les reunions públiques impulsades per la comunitat per posar en qüestió els canvis en les polítiques municipals duts a terme sense consultar-los. A més, per poder prestar uns serveis de cementiri i crematori preparats per a la diversitat, els proveïdors de serveis haurien de posar-se en contacte activament amb les comunitats i escoltar les necessitats de les persones i les famílies, així com dels grups comunitaris i els seus representants.

Estar preparat per a la diversitat també exigeix una entesa a tres bandes entre els proveïdors, els usuaris majoritaris i els usuaris minoritaris. Això es genera i manté a través de diversos canals, inclosa la formació, la informació, les reunions d'enllaç, els grups interreligiosos, les jornades de portes obertes i els grups voluntaris dels cementiris. Això, al seu torn, pot facilitar les trobades socials i culturals i la implicació amb l'espai públic del cementiri o crematori. Si bé les dades exactes d'allò que cal per adaptar els cementiris i els crematoris a la diversitat són complexes i relacionals (és a dir, variaran localment d'acord amb la infraestructura i les pràctiques existents, amb la població emergent i amb les tendències culturals), cal que es basin en l'obertura a noves idees i en el respecte a les necessitats dels altres, dels altres ciutadans i ciutadanes, veïns i veïnes.

Agraïments

Volem donar les gràcies sincerament a totes les persones que han participat en aquest projecte, que ens han aportat les seves opinions, la seva visió i el seu temps per fer l'estudi, i també als membres del Consell Assessor. També volem agrair a AHRC (Economic

and Social Research Council) i a l'ESRC (Arts and Humanities Research Council) el seu finançament, i al Royal Town Planning Institute i al Institute for Cemetery and Crematorium Management el seu suport a aquest projecte. ■

BIBLIOGRAFIA

Beebejaun, Y. (2012). "Including the excluded? Changing the understandings of ethnicity in contemporary English planning", *Planning Theory & Practice*, 13(4), 529-548.

Bell, S., Foley, R., Houghton, F., Maddrell, A. i Williams, A. (2018). "From therapeutic landscapes to healthy spaces, places and practices: A scoping review", *Social Science & Medicine* 196: 123-130.

Cremation Society of Britain (2016). *International Statistics*. [Consultat el 30 de maig del 2018, <http://www.cremation.org.uk/international-statistics-2016#>.]

Francis, D., Neophytou, G. i Kellaheer, L. (2005). *The Secret Cemetery*. Londres: Berg.

Gunaratnam, Y. (2013). *Death and the Migrant: Bodies, Borders and Care*. Londres: Bloomsbury Academic.

Jassal, L. K. (2015). "Necromobilities: The Multi-sited Geographies of Death and Disposal in a Mobile World", *Mobilities*, 10: 486-509.

Kaplan, D. i Chacko, E. (2015). "Placing immigrant identities", *Journal of Cultural Geography*, 32: 129-138.

Maddrell, A. (2009). "A place for grief and belief: the Witness Cairn on the Isle of Whithorn, Galloway, Scotland", *Social and Cultural Geography*, 10: 675-693.

Maddrell, A. (2011). "Bereavement, belief and sense-making in the contemporary British landscape", a C. Brace et al. (ed.). *Emer-*

ging Geographies of Belief, 216-238. Newcastle: Cambridge.

Maddrell, A. (2012). "Online memorials: the virtual as the new vernacular", *Bereavement Care*, 31 (2): 46-54.

Maddrell, A. (2013). "Living with the deceased: absence, presence and absence-presence", *Cultural Geographies*, 20 (4) 501-22.

Maddrell, A. (2016). "Mapping Grief: a conceptual framework for understanding the spatialities of bereavement, mourning and remembrance", *Social and Cultural Geography*, 17 (2), 166-188 [accés lliure].

Mathijssen, B. (2017). *Making sense of death. Ritual practices and situational beliefs of the recently bereaved in the Netherlands*. Münster: LIT Verlag.

McClymont, K. (2016). "That eccentric use of land at the top of the hill": Cemeteries and stories of the city. *Mortality*, 21 (4), 378-396.

Office for National Statistics - ONS (2016): Census aggregate data, 2011. UK Data Service (edició del juny del 2016). DOI: <http://dx.doi.org/10.5257/census/aggregate-2011-1>.

Price, L., McNally, D. i Crang, P. (2018). *The Geographies of Comfort*. Londres: Routledge.

Stevenson, O., Kenten C. i Maddrell, A. (2016). "And now the end is near: Enlivening and politicising the geographies of dying, death and mourning", *Social and Cultural Geography*, 17 (2), 153-165.

Venhorst, C.; Quartier, T.; Nissen, P. i Venbrux, E. (2013). "Islamic ritual experts in a migration context: motivation and authority in the ritual cleansing of the deceased", *Mortality*, 18 (3), 235-250.

Welsh Government (2018) *Draft Planning Policy Wales: Edition 10*. Disponible a: https://beta.gov.wales/sites/default/files/consultations/2018-02/ppw-restructure-draft-ppw_en.pdf. [Consultat el 5 de juny del 2018.]